



.....

Maria L.A. Rietdijk-Helmer (red.)

Steeds minder leren. De tragedie van de onderwijshervormingen

Uitgeverij IJzer | 2005 | 325 pp. | € 27,95 | ISBN 90-74328-90-3

.....

Basis van vorming is vertrouwen geven

door *Piet Boekhoud*

Voorzitter van het College van Bestuur van het Albeda College, een regionaal opleidingscentrum voor middelbaar beroepsonderwijs en volwasseneneducatie in Rotterdam

Het boek met de titel *Steeds minder leren* — een uitgave ter gelegenheid van het vijfde lustrum van de vereniging van Vrienden van het Gymnasium — ligt zwaar in de hand. In 325 pagina's, 37 essays, schetsen de schrijvers ieder vanuit een eigen invalshoek het failliet van het Nederlandse onderwijs. In niet mis te verstane bewoordingen nemen de essayisten ons mee langs de puinhoopen van het onderwijs. Ze gunnen ons een inkijkje in de — door een opeenstapeling van onderwijsvernieuwingen — vervallen conglomeraten voor middelbaar en hoger onderwijs, waarin jongeren ronddwalen zonder cultureel, historisch besef. Zelfs de meest elementaire kennis ontbreekt bij jonge studenten. De meeste bijdragen ademen pessimisme. Er is sprake van een afbraak van het onderwijs, in de jaren zeventig in gang gezet door Van Kemenade met de middenschoolgedachte, later uitgewerkt in de

basisvorming met als absoluut dieptepunt de tweede fase.

Enkele essays gaan in op de desastreuze invloeden van het nieuwe leren dat kennisoverdracht door de leraar heeft afgeschaft en de kwaliteit van het onderwijs verder heeft uitgehold. Een andere doorn in het oog is de grootschaligheid van scholengemeenschappen, ontstaan door talloze fusies, en de komst van besturen en managers, waardoor de leraar op de laagste sport van de ladder in het onderwijs kwam te staan.

‘Was vroeger alles beter in het onderwijs?’, vraagt PvdA-kamerlid Mariëtte Hamer zich af in haar bijdrage. ‘Ik geloof van niet. Vernieuwen doe je niet om zomaar wat afwisseling in het leven te brengen.’

De harde kritiek op onderwijshervormingen in *Steeds minder leren* is zeker niet uit de lucht gegrepen. In de doorwrochte bijdragen leggen de essayisten op genadeloze wijze de vinger op de zere plekken. Maar vernieuwen doe je inderdaad niet zomaar. Vernieuwen doe je, omdat er zich problemen voordoen die om een oplossing vragen. Echter, te zeer heeft men, waarschijnlijk met de beste bedoelingen, gemeend dat problemen in de samenleving via stelselwijzigingen in het onderwijs aan te pakken zijn. Vanuit een

B
O
E
K
E
N

one size fits all-benadering negeerde men de verschillen in aanleg en talent van kinderen, en – misschien nog wel kwalijker – negeerde men de professionaliteit van de docent.

Is het dan tijd voor restauratie? Moeten we streven naar herstel van het onderwijs zoals het was in de jaren vijftig, zoals hier en daar doorklinkt in de essays? Dit lijkt me een wereldvreemd standpunt. De wereld draait door en onderwijs dat jongeren wil vormen en voorbereiden op burgerschap, kan de ogen niet sluiten voor de veranderende wereld. Het vraagt om voortdurende vernieuwingen in het onderwijs, waarbij ik in mijn school het principe huldig: behouden wat goed is, verbeteren wat beter kan en vernieuwen wat niet meer voldoet.

Het voert te ver om de bundel van kافت to kافت te bespreken. *Steeds minder leren* daagt uit tot een debat en ik wil op deze plaats daar een bescheiden bijdrage aan leveren door op enkele punten nader in te gaan. Alleen door met elkaar in gesprek te gaan en te blijven, kunnen we – beleidsmakers, docenten, onderwijskundigen, bestuurders – bouwen aan kwalitatief goed onderwijs. En laten we daarbij ook vooral de vrouw of de man die dagelijks contact met de leerlingen heeft, aan het woord laten. Want ook in *Steeds minder leren* zijn deze praktijkmensen nauwelijks gehoord. Daarom zijn ze ook in deze bundel een beetje, zoals Von der Dunk verwoordt, ‘pion op het schaakbord’ en worden ze naar believen door de scribenten naar voren geschoven.

* * *

Naast de kritiek op alles wat in de afgelopen decennia is misgegaan in het onderwijs, las ik in de bundel ook constructieve opmerkingen over wat goed onderwijs is. Een aantal keren kwam het universele doel van het onderwijs aan de orde: het vormen van jongeren. Von der Dunk omschrijft het in zijn bijdrage als volgt: ‘De jeugd zo goed

mogelijk uitrusten voor de wereld!’ Hij geeft in zijn essay meteen aan hoe ingewikkeld dit eigenlijk ligt, omdat daarbij vragen gelden als: wat is een goede uitrusting, hoe ziet die wereld eruit, welke ethos en normatief mensbeeld zijn leidraad?

Toch wil ik dit onderwerp simpel benaderen. Een bijdrage leveren aan de vorming van jonge mensen kan mijns inziens alleen als het onderwijs niet alleen oog heeft voor de ontwikkelingen in de maatschappij, maar er ook een reactie op vormt. Mijn school voor middelbaar beroepsonderwijs – het Albeda College – staat in Rotterdam en wordt bevolkt door mondige jongeren met verschillende culturele achtergronden en een eigen jeugdcultuur. Rotterdam is een bruisende stad, maar ook een stad met een ingewikkelde problematiek. Sommige buurten worden *hot spots* genoemd. Daar kun je beter niet komen, maar onze leerlingen leven daar, ontmoeten anderen op straat en moeten in die samenleving hun richting bepalen. Ouders, kerken, verenigingen spelen steeds minder een rol bij het vinden van antwoorden op vragen als ‘Wie ben ik?’ en ‘Hoe zal ik mijn leven inrichten?’ De antwoorden op deze vragen worden meer en meer gegeven door de straat en de markt. Bovendien hebben de technologische ontwikkelingen een wereld ontsloten voor de jeugd. ‘Het onderwijs heeft daarmee een oppermachtige concurrent gekregen bij zijn taak om de jeugd uit te rusten voor de wereld. De docent moet zelf daarvoor de nieuwe belevenishorizon verwerken. Alleen dan kan ook de cultuuroverdracht nog overtuigen, want cultuur leeft door een permanente selectieve versmelting van het nieuwe met het oude’, merkt Von der Dunk terecht op.

De school moet mijns inziens de plek zijn waar onze leerlingen zich gekend weten en verbinding ervaren, waar docenten weten wie ze zijn, wat hen bezighoudt, waar ze

leven en hoe ze hun vrije tijd doorbrengen. Alleen vanuit die kennis van de jongeren kan het onderwijs hen helpen in hun vorming.

Bij een inspirerende kennisoverdracht hoort ook dat de docent zich verdiept in de leefwereld van de jeugd

Goed onderwijs inspireert leerlingen tot volwaardige participatie in de samenleving, wijst de weg naar werk en zelfstandig burgerschap. Docenten laten hen zien dat burgerschap iets anders is dan 'klant zijn van de samenleving'.

Dat hiervoor een (waarden)gedreven, inspirerende docent, die zich verdiept in maatschappelijke vraagstukken en de wereld van de jeugd onontbeerlijk is, staat buiten kijf. Een naar binnen gekeerde blik, alleen gericht op de over te dragen leerstof, past hier niet in.

* * *

Bij het lezen van *Steeds minder leren* beekroop me heel af en toe het gevoel dat in Nederland slechts heel domme, ambitieuze jongeren rondlopen die zó verwend zijn, dat ze alleen willen leren als het erg leuk is, terwijl het leven niet leuk is en je in je leven nu eenmaal dingen moet doen die niet leuk, maar wel goed voor je zijn. Of juist heel slimme leerlingen voor wie in het huidige onderwijsbestel nauwelijks plaats is en die met hun leergierigheid alleen op hoon van hun leeftijdgenoten kunnen rekenen.

Natuurlijk herken ik het gebrek aan ambitie en de zesjescultuur. De drie g's — gemak, genot, gewin — vieren hoogtij. Dat is iets waarover we ons zorgen moeten maken, maar dat lossen we niet op door terug te keren naar het traditionele onderwijs van de jaren vijftig en de leerlingen te dwingen

de verplichte 'leerkost' door te slikken. Mijn ervaring is dat leerlingen ambitieus worden als ze worden uitgedaagd worden, als ze naar duidelijke en concrete doelen toewerken en het leren in de context wordt geplaatst. Zo was ik er bijvoorbeeld getuige van hoe leerlingen in de sector techniek hun oplossingen presenteerden aan hun opdrachtgever: de afvalverwerkende industrie in Rijnmond. AVAL had een groep leerlingen het vervuilingprobleem bij de verwerking van verblikken voorgelegd. De manier waarop de leerlingen hun oplossingen presenteerden, getuigde van deskundigheid, theoretische onderbouwing en een behoefte te excelleren. Ik was aangenaam getroffen door de wijze waarop de leerlingen de theorie hadden toegepast en vervolgens helder uitlegden. Ik had dit vroeger niet gekund. Ik had de theorie alleen kunnen reproduceren.

Ja, het beroepsonderwijs zult u zeggen. Dat is makkelijk praten. Beatrijs Ritsema geeft echter soortgelijke voorbeelden in haar bijdrage over het onderwijs in de klassieke talen. Ze pleit voor het plaatsen van de klassieken in een breder maatschappelijk verband. 'De teksten worden niet zozeer tegemoet getreden als fossielen die correct opengepeuterd moeten worden, maar als expressie van schrijvers (...) die iets interessants te zeggen hebben, ook nu.'

We zullen in het onderwijs alle zeilen moeten bijzetten om de gemakzucht te bestrijden en de ambitie te stimuleren. Ik geloof dat we gemakzucht, desinteresse en uitval te lijf kunnen gaan door de loopbaan van de leerling als vertrekpunt voor ons onderwijs te nemen. Dat wil zeggen dat we de leerling en alles wat hij weet, kan en heeft ervaren, serieus nemen. Vaak verwijten we jongeren dat ze het zo druk hebben buiten school, met ondermeer muziek, sport en bijbaantjes, dat ze nauwelijks aan school toekomen. We

B
O
E
K
E
N

vergeten dan echter dat ze buiten school ook veel leren en dat dit een context is waarvan de docent gebruik kan maken. In onderwijs dat de loopbaan centraal stelt, is de leerling geen *tabula rasa*, maar een mens met kennis, vaardigheden en ervaringen, die het vertrekpunt vormen voor zijn verdere ontwikkeling tot actief burger. Dit leidt niet tot 'vrijheid, blijheid'. Het verdient ook niet het etiket 'vraaggestuurd leren'. Ik spreek liever van dialooggestuurd leren. Samen met de jongere stelt de docent vast waar de leerling staat en wat hij nog moet doen om zijn doel te bereiken. Dit is geen vrijblijvend doel. Het wordt gevormd door de eisen van een beroep en de samenleving. Wanneer je in het onderwijs de loopbaan van de leerling centraal stelt, doe je recht aan individuele talenten en leerlingkenmerken.

Drs. V. Hargreaves zegt het mooi: 'Behalve leerlingen te begeleiden naar zelfstandigheid, moeten we hen ook begeleiden in doorzettingsvermogen, in mentaliteit en het geloof in eigen dromen (...). Als een kind zich realiseert dat hij ergens een bijdrage aan kan leveren en iets kan betekenen, neemt zijn gevoel van eigenwaarde toe en daarmee zijn motivatie.'

Hargreaves noemt het stimuleren van nieuwsgierigheid en het waarderen van talent één van de mooiste taken van een docent.

Uitgaan van leerlingkenmerken betekent ook recht doen aan verschillen. Dus ook ambitieuze doelen vaststellen met de begaafde leerlingen, hun talenten waarderen en hun nieuwsgierigheid stimuleren. Enkele essayisten beklagen zich er terecht over dat de egalitaire tendens in de afgelopen decennia heeft geleid tot eenzijdige aandacht voor leerlingen met achterstanden.

* * *

Dat de docent het kind van de rekening is geworden in de onderwijshervormin-

gen, terwijl hij een cruciale rol speelt in de vorming van onze jeugd, zal inmiddels niemand meer betwisten. Het denken over onderwijs richtte zich de laatste jaren vooral op de systemen en methodieken, maar niet het onderwijsmodel bepaalt het succes van het leren, maar de manier waarop de docent het model hanteert. Ik deel de zorg van enkele essayisten over het groeiende tekort aan goede docenten. Lerarenopleidingen schieten tekort en door het ontbreken van een loopbaanperspectief verdwijnen talentvolle docenten in het management. In de bundel ligt de nadruk op de vakkennis van de docent, al prijst Von der Dunk vooral de leraar 'die de stof tot leven brengt'. Boeiend vertellen helpt, maar dit én vakkennis zijn niet genoeg om de leerlingen tot topprestaties te bewegen. Minstens zo belangrijk is de docent als rolmodel, als iemand die de leerling kan vertrouwen, die hem serieus neemt en hem kent en die — zoals in onze school — het beroep dat de leerling gaat uitoefenen in zijn vingers heeft, of het in ieder geval tot in de puntjes begrijpt. De docent als mens. Docenten onderwijzen niet alleen wat ze weten, maar vooral wie ze zijn.

Hoe belangrijk de benadering van een leerkracht is voor de vorming van de mens, weet ik uit eigen ervaring. Als jongen mocht ik het spaargeld van de kinderen op school naar de bank brengen. Ik was niet zo'n betrouwbaar kind als de leerkracht dacht, maar op dat moment besloot ik betrouwbaar te worden. Ik kreeg het vertrouwen en werd te vertrouwen.

Aandacht voor onderwijs betekent aandacht voor de docent. De leraar — de spil — moet ruimte krijgen om zijn werk te doen. Daarom ben ik geen voorstander van één onderwijsconcept voor de hele school. De docenten zijn de deskundigen, zij kiezen de aanpak die past bij de kenmerken van de hun toevertrouwde leerlingen. De docent

moet zich gewaardeerd weten, moet zijn creativiteit en initiatieven beloond zien. Er moeten mogelijkheden zijn om je als docent verder te ontwikkelen, te groeien in je functie. Een perspectief voor de docent. Want je kunt niet iets aan een ander geven als je het zelf niet hebt.

Deze aandacht voor de individuele professionaliteit van de docent mag echter niet ontaarden in een terugkeer naar de docent als onaantastbare koning in zijn klas. Leraren dragen in een team gezamenlijk de verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van het onderwijs. Het team wordt zodanig gefaciliteerd dat de leraren zich in gezamenlijkheid kunnen concentreren op pedagogisch en didactische taken, zonder te worden lastig gevallen door zaken die hen daarvan afleiden (vergelijk de bijdrage van J. Erdtsieck).

* * *

Dit brengt mij op de grootschaligheid van de door fusies ontstane scholengemeenschappen, die in de bundel aan de kaak wordt gesteld. De essayisten hebben wel een punt wanneer zij stellen dat de aandacht hierdoor in de laatste jaren vooral uit is gegaan naar organisatie en bedrijfsvoering. Dit heeft een (financiële) wissel getrokken op het primaire proces. Het streven van grote scholen moet dan ook zijn om het onderwijs kleinschalig te organiseren en de lerarenteams te bevrijden van ‘alle besognes die slechts indirect met hun pedagogische en didactische taken te maken hebben’ (J. Erdtsieck). Bestuur en management moeten daartoe een faciliterende rol vervullen en zorgen dat de lerarenteams hun werk kunnen doen, waarin

ouders, leerlingen en docenten elkaar kennen en gekend worden. De ideale maat en schoolgrootte zijn geen getal, maar is de menselijke maat.

Ik heb vertrouwen in de jeugd en in de mens en daarmee in de toekomst. Zoals ik

Ik werd als kind te vertrouwen omdat ik het vertrouwen van de leerkracht kreeg

als kind te vertrouwen werd, omdat ik het vertrouwen van de leerkracht kreeg, zo zullen degenen die we wantrouwen te vertrouwen worden als we hen ons vertrouwen schenken. Laten we ervan uitgaan dat we ons gezamenlijk inzetten voor het aanboren van onze jonge talenten. Laten we ervan uitgaan dat niemand van ons wil dat er jongeren zijn die niet meer meedoen in de samenleving. Laten we ons inzetten voor het herstel van respect en aanzien van de docenten, want zij maken het verschil. En daarmee relativeer ik een beetje het belang dat velen hechten aan systemen en modellen; ik wil de menselijkheid in het onderwijs benadrukken. Hoe belangrijk die is, schreef Theo Thijssen bijna een eeuw geleden in *Schoolland*. Hij beschreef hoe de leerlingen los kwamen als er aandacht was voor hun leefwereld. Hij schreef schertsend: ‘Het werd onschools van menselijkheid.’ Ik zou de betiteling ‘onschools’ willen schrappen. Onderwijs is menselijkheid.

B
O
E
K
E
N